

De Wenselijke Schaal, fysieke schaalgrootte en sociale kwaliteit van wonen in woonzorgcomplexen

Achtergrond

De Nederlandse ouderenhuisvesting verandert voortdurend. Destijds gewaardeerde bejaardenhuizen werden vervangen door verzorgings- en verpleeghuizen. Verpleeghuizen vervolgens door kleinschalige woonvoorzieningen en verzorgingshuisbewoners huisvest men tegenwoordig in woonzorgcomplexen, of liever nog in woonservicezones. Dit alles met als doel: langer zelfstandig wonen.

De laatste onderzoeken naar woonzorgcomplexen zijn van 2005. Als woonvorm zou het gedateerd zijn, als onderzoeksobject uitgeput. Toch worden ze nog gebouwd, veranderend van karakter, met meer doelgroepen waardoor lichtere en zwaardere varianten ontstaan. De invloed van fysieke schaalgrootte van woonzorgcomplexen op de sociale kwaliteit van wonen was niet onderzocht. Initiatiefnemers beslissen nu op grond van eerdere ervaringen, intuïtie en goede bedoelingen, gestuurd door beleidsvisies en veelal gericht op de exploitatie, nagenoeg zonder wetenschappelijke fundering.

Onderzoeksvraag: Wat is de invloed van fysieke schaalgrootte op de sociale kwaliteit van wonen in woonzorgcomplexen, direct en indirect via doelgroepenmenging en voorzieningenniveau?

Onderzoeksmethode

Dit onderzoek bestaat uit een bureauonderzoek van 265 projecten en een casestudy van 24 projecten. Het doel is bij te dragen aan een beter gefundeerde afweging, evidence based, bij initiatiefnemers. Daartoe worden de resultaten na gereedkoming van het proefschrift tevens opgenomen in een hardcopy en online atlas.

Het bureauonderzoek op basis van het archief College Bouw Zorgvoorzieningen en de databank KennisCentrum Wonen-Zorg laat de relaties zien tussen fysieke schaalgrootte, doelgroepenmenging en voorzieningenniveau zien en de verbanden met wetgeving en financiering in de onderzoeksperiode 1998-2010.

De meervoudige casestudy toont de invloeden van de spreiding in fysieke schaalgrootte/doelgroepenmenging/voorzieningenniveau op de ervaren sociale kwaliteit van wonen op basis van een strategische selectie van 24 woonzorgcomplexen uit het bureauonderzoek. Hiertoe zijn volgens een intensieve narratieve onderzoeksmethode interviews gehouden met 174 vitale bewoners, 40 professionals en 35 beslissers. De narratieven zijn in sets van cases geordend om naast een kwalitatieve analyse ook een kwantitatieve analyse uit te kunnen voeren volgens de Qualitative Comparative Analysis methode. Met deze brede, gecombineerde aanpak zijn viertien hypothesen getoetst. Daarnaast leverde de explorerende wijze van data verzamelen acht aanvullende bevindingen.

Bevindingen

Uit het bureauonderzoek is de opvallendste bevinding de stijging van de doelgroepenmenging en de correlatie met veranderingen in wetgeving en financiering. Ten aanzien van het voorzieningenniveau is de meest opvallende constatering de oververtegenwoordiging van welzijnsvoorzieningen met niveau Basis in dorpen. Dit is in tegenstelling met de verwachting dat complexen in dorpen een centrumfunctie zouden vervullen.

De meervoudige casestudy leverde als opvallendste resultaat in algemene zin dat het waarborgen van veiligheid en verbondenheid een relatief belangrijke functie van het woonzorgcomplex voor bewoners is, naast de sociale functie. Ten aanzien van de invloed van fysieke schaalgrootte is de variatie in de gewenste schaalgrootte verrassend, met evenzovele aanhangers van grootschaligheid als van kleinschaligheid, gerelateerd aan de situering in stad respectievelijk dorp. Ten aanzien van de invloed van doelgroepenmenging is het belangrijkste resultaat dat er een aanduidbare grens is voor de tolerantie tussen doelgroepen, met name vanuit vitale ouderen naar groepen bewoners met een psychische beperking of dementie. Deze grens lijkt veel eerder bereikt dan vaak gedacht en waarop vaak wordt ingezet vanuit ideële motieven van doelgroepenmenging. Ten aanzien

van de invloed van het voorzieningenniveau, is de belangrijkste bevinding dat in kwantitatieve zin activiteiten alleen in weekenden worden gemist. Het kwalitatieve aanbod daarentegen vraagt veel aandacht, met name het niveau van de activiteiten, de gerichtheid op specifieke zorgdoelgroepen en ook niet-zorgdoelgroepen en het gemis aan voldoende activiteiten voor de mannen als minderheid.

Ten slotte is ten aanzien van besluitvorming bevonden dat institutionele drivers als wetgeving en financiering veruit de meeste impact op afwegingen van beslissers hebben en niet kwalitatieve drivers als keuzes voor fysieke schaalgrootte, doelgroepenmenging en voorzieningenniveau, gericht op een zekere sociale kwaliteit van wonen. Ten aanzien van besluitvorming is verder bevonden dat er vooralsnog een zeer beperkte rol voor participatie en inclusie in het besluitvormingsproces aanwezig is. Bewoners worden veelal pas bij invulling van de activiteiten binnen het gereedgekomen gebouw betrokken of waar het de initiatieffase betreft, als klankbord bij reeds gevormde plannen.

Reflectie en aanbevelingen

Een belangrijk deel van de aanbevelingen zijn inhoudelijk en instrumenteel omdat het onderzoek het vermoeden bevestigt dat beslissers vooral gedreven worden door institutionele factoren, ook als ze besluiten over kwaliteit. De argumenten die ze daarvoor aanvoeren zijn de inkadering en de 'hardheid' van deze factoren; argumenten voor kwaliteit zijn 'zachter' en sneuvelen daardoor regelmatig. Juist om deze kwalitatieve factoren meer gewicht te geven zijn de instrumentele aanbevelingen zo krachtig mogelijk opgesteld, zodat evenwichtigere afwegingen tussen de rationele factoren enerzijds en de sociale factoren anderzijds kunnen worden gemaakt.

Conclusie ten aanzien van de hoofdvraag: Er zijn begrenzen invloeden van de fysieke schaalgrootte op de sociale kwaliteit van wonen in woonzorgcomplexen, direct en indirect via bandbreedtes voor de optimale waarde van de doelgroepenmenging en de balans tussen intern en extern voorzieningenniveau. Gezien de spreiding van voorkeuren van ouderen is geen optimale waarde voor de fysieke schaalgrootte te geven.

Voor een hogere ervaren sociale kwaliteit van wonen blijken uiteenlopende voorkeuren voor de fysieke schaalgrootte aanwezig. Deze voorkeuren zijn deels gerelateerd aan de situering in dorp of stad, maar minstens zo vaak variërend met de voorkeuren van persoon tot persoon. Dit pleit voor een variatie in het aanbod van fysieke schaalgrootte. Naast fysieke schaalgrootte is doelgroepenmenging een nadrukkelijk bepalende variabele voor de sociale kwaliteit van wonen gebleken. Ten aanzien van doelgroepenmenging is er een meer universele grenswaarde geconstateerd waarboven integratie en inclusie omslaan naar confrontatie en relationele agressie. Ook is gebleken dat deze grenswaarde bij kleinere fysieke schaalgroottes eerder wordt bereikt door het ontbreken van fysieke en mentale ruimte voor een verdergaande doelgroepenmenging. In de actuele discussie rond het wegvallen van de financiering van de huisvestingcomponent voor lichtere ZZP's zijn de conclusies ten aanzien van doelgroepenmenging zeer relevant (Fiolet, 2013; ING, 2013; Nouws & Sanders, 2014). Vanuit korte termijn financiële zekerheid neigen vele actoren naar het verzwaren van de zorgdoelgroepen, echter met grote gevolgen voor de vitaliteit van de leefomgeving en sociale kwaliteit van wonen.

Het voorzieningenniveau is gebleken van invloed te zijn op de sociale kwaliteit van wonen, echter in de trits van variabelen meer een afgeleide keuze van die voor de fysieke schaalgrootte, doelgroepenmenging en externe voorzieningen. De invloed van de balans tussen het interne en externe voorzieningenniveau op de sociale kwaliteit van wonen is daarbij sterk afhankelijk van de doelgroepenmenging. Meer vitale bewoners maken meer externe voorzieningen fysiek en financieel haalbaar. Een hoog intern voorzieningenniveau is wel passend indien een woonzorgcomplex zelf het centrum van wijk of dorp wordt en de vitale buurtbewoners daarmee naar binnen worden gehaald.

De procesmatige aanbevelingen richten zich op de potentieel participerende rol van de bewoner en de regisserende dan wel faciliterende rol van gemeenten in beschut wonen projecten. Door de respondenten is hierover opvallend weinig gezegd en blijkt dat de huidige actoren, inclusief bewoners, nog zeer op de traditionele rolverdeling in besluitvorming leunen. In 2013, twee jaar na de interviewrondes, heeft de participatiegedachte haar platform gevonden. De huidige ontwikkelingen gericht op inclusief denken en de

veranderende voorkeuren van toekomstige generaties ouderen zullen op deze rolverdeling een grote invloed hebben. De aanbevelingen van dit onderzoek pleiten enerzijds voor meer regie op projectniveau van de lokale overheid en anderzijds voor een meer participerende rol voor de ouderen als eindgebruikers.

Wat binnen dit onderzoek opnieuw duidelijk is geworden is dat beslissen met veel partijen met verschillende belangen vraagt om een open houding en gesprek. En een onafhankelijke informatievoorziening vraagt die onderling wantrouwen ten aanzien van motieven kan wegnemen en waardoor er sprake van alliantievorming kan zijn doordat motieven worden verbonden (Putters, et al., 2009). Daarbij kan de voorgenomen ontwikkeling van de besluitvormingstool de Beschut Zelfstandig Wonen Atlas als 'praatplaatje' in de vorm van good practices van dienst kan zijn. Hierdoor wordt tevens meer betrokkenheid en verantwoordelijkheid van bewoners als eindgebruikers mogelijk.